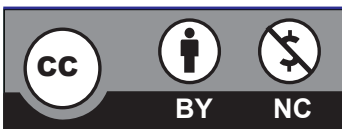

Research Article

माध्यमिक तहका लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने व्याकरणगत त्रुटिको विश्लेषण

छत्र प्रसाद रिमाल

शिक्षण सहायक, म्याङ्लुङ क्याम्पस, तेह्रथुम

Intellectual Journal of Academic Research (ISSN: 3021-906X)
Copyright © 2023 The Author(s): Published by Myanglung Campus
Terhrathum, Nepal. Distributed under the terms of the Creative
Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author
Chhatra Prasad Rimal
Teaching Assistant
Myalung Campus,
Terhathum, Nepal

E-mail

reemalchhatra@gmail.com

Orcid

<https://orcid.org/0009-0001-4411-8380>

Date of Submission

April 01, 2023

Date of Acceptance

July 05, 2023

ABSTRACT (सार)

माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्दा आफ्नो भाषा बोलिने विद्यार्थीहरूको भाषागत त्रुटि सम्बन्धमा विश्लेषण गरी तयार पारिएको अध्ययन र अनुसन्धानले व्याकरणगत हुने त्रुटिहरू पहिल्याउने कोसिस गरिएको छ। लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरू, त्रुटिका प्रकारहरू तथा त्यसका कारणहरू के कस्ता छन् भनी पत्ता लगाउनु, गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचामा आधारित रहेर यो अनुसन्धान सम्पन्न गरिएको थियो। अनुसन्धानमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतहरूलाई प्रयोग गरिएको छ। विद्यार्थीहरूको लिखित उत्तरपुस्तिका र विद्यार्थीहरूसँग प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता नै प्राथमिक तथ्यको आधार बनाईएको थियो। द्वितीय स्रोतको रूपमा विभिन्न सन्दर्भ समाग्रीहरूलाई क्रमवद्ध रूपमा अध्ययन गरिएको थियो। अनुसन्धानमा तथ्यहरूको व्याख्या विश्लेषणका लागि मूलतः वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिहरूको उपयोग गरिएको थियो। व्याख्या विश्लेषणको मूल आधार पाठ विश्लेषण पद्धतिलाई बनाईएको थियो। आफ्नो मातृभाषा भाषीहरूको अर्को भाषा प्रतिको अस्वीकृत रूप नै त्रुटिको मुख्य कारण हो। त्रुटि भनेको सामान्य स्वीकृत भाषाको रूपबाट पर जानु वा विचलन हुनु नै हो। गल्ती कहिलेकाँही हुन्छ भने त्रुटि नियमित हुन्छ। नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको भाषा हो भन्ने लिम्बू भाषा भोटबर्मेली परिवारको भाषा हो। पारिवारिक रूपमा भिन्न भएतापनि यी दुई भाषाका वक्ताहरू बिच सहकार्य युगौंयुग देखि हुँदै आएको छ। यी भाषाहरूका व्याकरणिक कोटिहरूमा केही भिन्नता भए पनि केही समानता र केही असमानता रहेको पाईयो। यस अनुसन्धानले स्नातक तहका विद्यार्थीको त्रुटि निराकरण गर्न माध्यमिक तहबाट नै विद्यार्थीको त्रुटि निराकरण गर्दै जानु उपयुक्त हुने भएकाले यो शोधकार्य भन्दा फरक र लिम्बू भाषी विद्यार्थीले गर्ने विशिष्ट त्रुटिलाई विश्लेषण गरिने भएकाले पनि यो अनुसन्धान पृथक रहेको छ। लिम्बू भाषा बोलिने विद्यार्थीहरूले नेपाली वर्णविन्यासमा गर्ने भाषागत त्रुटिहरूको कारण सहितको यो आलेख अध्ययन अनुसन्धान गरी तयार पारिएको हो। निम्न माध्यमिक स्तरका शिक्षक र विद्यार्थीहरूका लागि यो एक उपयोगी हुनसक्छ।

शब्दकुञ्जी (Keywords): नेपाल, भाषाभाषी, पाठ्यपुस्तक, लिम्बू, समुदाय, साहित्य, त्रुटि

भूमिका

बहुभाषी मुलुक नेपाल क्षेत्रफलको हिसावले सानो भए पनि भाषाभाषीका दृष्टिले भने निकै फराकिलो रहेको छ। नेपाल र विश्वमा बोलिने चार वटै भाषाहरू पारिवारिक भाषाका रूपमा बोलिने भाषाहरू हुन्। जसमा सबैभन्दा बढी भारोपेली भाषा परिवारहरू पर्दछन् भने त्यसपछि चिनियाँ, तिब्बती र क्रमशः अग्नेली र द्रविडेली भाषा परिवार अन्तर्गत क्रमशः दुई दुई वटा सन्थाली र खडिया अनि फागड र किसान भाषाहरू रहेका छन् भने एकल परिवार अन्तर्गत कुसुण्डा भाषा पर्दछ (लम्साल, गौतम र अधिकारी, २०७४ पृ.३५)। वि.स. २०७८ को प्रारम्भिक जनगणना अनुसार नेपालमा जम्मा १२५ वटा भाषाहरूको प्रयोग गरिएको अवस्था देखिएको पाइन्छ भने पछिल्लो समयमा ६ वटा भाषा थप भएको भेटिए अनुसार जम्मा १३१ वटा भाषा प्रयोगमा रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ। खास गरेर लिम्बू जातिहरू ९ जिल्ला पूर्व लिम्बूवानको थातथलो भएको भनेर स्वयं लिम्बू जातिका समुदायहरूका अग्रजहरूले नै दावा गरिरहेका छन्।

जीवनलाई कसरी डोहोर्नुपर्ने हो? सु-संस्कृत, सभ्य साथै सुरुचीपूर्ण कसरी बनाउने हो? यस सम्बन्धमा विभिन्न समुदाय, भूगोल अनुरूप आ-आफ्नै विशिष्ट शैलीहरू हुन्छन्। 'मुन्धुम' किराँतहरूको यस्तो एक दर्शनशास्त्र हो, जसले जीवन र जगतलाई समूचित ढङ्गले बुझाउने गर्दछ। राई, याख्खा, लिम्बू, सुनुवार अर्थात् 'किरात' समुदायले सदियौं अघि खोज र विकास गरेको ज्ञान र सौन्दर्यको भण्डार हो मुन्धुम। यसमा मानव जीवनले आदिम युगदेखि आधुनिक सभ्यतासम्म व्यहोरेको यात्राको वर्णन गरिएको छ (मुन्धुम किराँत दर्शन, २०७६)।

नेपालमा बोलिने भाषा मध्ये लिम्बू भाषा भोट चिनियाँ परिवारले बोल्ने गरेको भाषा हो। यद्यपि नेपाली भाषा नेपालको परिवेशमा सरकारी काम काजको भाषा हो। नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालमा बोलिने सम्पूर्ण मातृभाषालाई राष्ट्रभाषा र नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा मान्यता दिएको छ। यही मान्यता अनुसार नेपाल सरकारले प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ३ सम्म) केही मातृभाषाका पाठ्य पुस्तकहरू निर्माण गरी रहेको छ। वर्तमान अवस्थामा लिम्बू भाषामा भने पाठ्य पुस्तकहरू माध्यमिक तहमा निर्माण हुन सकेको छैन।

यसै सन्दर्भमा लिम्बू मातृभाषा भएका विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिको व्याकरणिक अध्ययनमा केन्द्रित रही यो अनुसन्धान कार्य गरिएको छ। नेपाली भाषा विविध भाषिक सम्प्रदायका मानिसहरूलाई विचार विनिमयको माध्यम भाषा र सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा प्रतिष्ठा कमाउन सफल भएको मानिएको छ। त्यसकारण नेपाली भाषालाई स्तरीय, त्रुटिरहितका साथै उच्च गरिमा राख्न विविध पक्षहरूमा समेत ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

आफ्नो मातृभाषा भाषीहरूको अर्को भाषा प्रतिको अस्वीकृत रूप नै त्रुटिको मुख्य कारण हो। त्रुटि भनेको सामान्य स्वीकृत भाषाको रूपबाट पर जानु वा विचलन हुनु नै हो। यसकारण यसको यसरी पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ। गल्ती कहिलेकाँही हुन्छ भने त्रुटि नियमित हुन्छ। त्रुटि विश्लेषणमा यस्तै नियमित त्रुटिको अध्ययन गरिन्छ (बन्धु, २०७३: पृ. ३१०)। त्रुटि विश्लेषण सन् १९७० को दशकपछि भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण विषयका रूपमा देखा पर्न थाल्यो। यस अन्तर्गत दोस्रो भाषा आर्जनलाई बुझ्ने प्रयत्न गरिन्छ। जसका लागि दोस्रो भाषा सिक्किरहेका व्यक्तिहरूको गल्तीहरू सङ्कलन गरेर लक्षित भाषाका मान्यताहरूसँग दाँजिन्छ। यस पश्चात् ती त्रुटिहरूलाई वर्गीकरण गरिन्छ र ती त्रुटिहरू उत्पन्न हुने कारणहरू के-के हुन सक्छन् भन्ने कुराको विषयमा एउटा अनुमानित सिद्धान्त प्रस्तुत गरिन्छ (हुङ्गेल, र दाहाल, (वि.सं. २०६३ पृ. २२६)। वर्तमान समयमा त्रुटि विश्लेषण एक महत्त्वपूर्ण विधाको रूपमा देखा परेको छ। त्रुटिबिना कुनै पनि भाषाको सिकाइ सम्भव हुँदैन। पहिला पहिला त्रुटि गर्नुलाई बौद्धिक कमजोरीको रूपमा लिइन्थ्यो। तर हाल त्रुटिले नै मानिसलाई सफलताको सिंढीमा चढ्न सहयोग पुर्याउँछ भन्ने मान्यताका रूपमा लिन थालिएको पाइन्छ।

पहिलो भाषा नेपाली भन्दा अन्य भाषा भएका वक्ताले नेपाली भाषा पढ्दा वा लेख्दा स्तरीयता र शुद्धतामा ध्यान दिएको पाइँदैन। लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरू पनि यस अन्तर्गत पर्न आउँछन्। भाषा शुद्ध र त्रुटिविहीन हुनु तथा बोलचाल वा लेखाइमा सही र स्तरीय व्याकरणको प्रयोग हुनुपर्छ भन्ने कुरा सबैका लागि जरूरी छ। तसर्थ व्याकरणमा एकरूपता ल्याउन यस अध्ययनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहनेछ। नेपालमा लगभग ४ लाख अथवा जम्मा जनसंख्याको १.५२ प्रतिशत लिम्बूहरूको जनसङ्ख्या

रहेको छ । लिम्बू जातिलाई नेपाल सरकारले आदिवासी जनजातिको वर्गमा सूचीकृत गरेको छ । लिम्बू भाषालाई मातृभाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने जनसंख्या लगभग एक लाख पचास हजार रहेको देखिन्छ । यी लिम्बू जातिका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्नु पर्ने अवस्था देखिएको छ । लिम्बू भाषी बालबालिकाहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा लिम्बू भाषाले कस्तो व्याघात उत्पन्न गर्दछ र भाषा सिकाइमा कस्तो त्रुटि हुन पुग्दछन् भन्ने थाहा नपाई लिम्बू भाषीलाई नेपाली भाषा शिक्षण प्रभावकारीपूर्ण हुन सक्दैन । निम्न माध्यमिक र माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने लिम्बू भाषीले गर्ने यस किसिमका त्रुटिका कारणहरू सहित पहिचान तथा निदानका लागि माध्यमिक तहका लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा कुरा गर्दा १२३ भाषा अस्तित्वमा छन् भने अन्य, टिपोट नभएका भाषाहरू टिपोट भएमा यो सङ्ख्या बढ्न सक्ने देखिन्छ (जनगणना, २०६८ पृष्ठ ६४ देखि ६७) । नेपाली मातृभाषीको सङ्ख्या ४४ देखि ६३ प्रतिशत रहेको छ भने अन्य मातृभाषी बोल्ने र लेख्नेहरूको सङ्ख्या ३७ प्रतिशत देखिन्छ । यसको प्रभाव विद्यालय तहका कक्षाहरूमा समेत देखिन्छ । त्यसैले नेपाली भाषा बाहेक अन्य तीन, चार, पाँच भाषासम्म मातृभाषा भएका विद्यार्थीको जमघट हुन सक्छ ।

समस्याको कथन

कुनैपनि अनुसन्धानमूलक कार्यमा समस्या छनोटलाई निकै महत्त्वपूर्ण रूपमा लिइएको हुन्छ । समस्याको छनोट विनाको समाधानको खोजी पनि हुन सक्दैन । त्यसकारण यो लेख “माध्यमिक तहका लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण” शीर्षकसँग सम्बन्धित समस्याहरूमा आधारित रहने छ । वर्णविन्यास भनेको भाषाका लेख्य वर्णहरूको क्रमबद्धता नै हो । लेख्य भाषामा विचारको सुस्पष्ट एवम् प्रौढ अभिव्यक्तिका लागि परिष्कृत एवम् शुद्ध भाषाको आवश्यकता पर्दछ र यसै आवश्यकताको परिपूर्ति गर्न वर्णविन्यास शिक्षणको आवश्यकता पर्दछ । लेखाइ बोलाइकै प्रतिरूप भए पनि कतिपय यस्ता परिस्थिति र प्रसङ्गहरू हुन्छन् जहाँ जस्तो बोलिन्छ त्यस्तै नलेखिने र जस्तो बोलिन्छ त्यस्तो नबोलिने

विविध प्रसङ्गहरू पनि रहन्छन । भाषाको उच्चारणको प्रभाव लेखाइमा रहन्छ भने अर्कातिर भाषिका र मातृभाषाको प्रभाव पनि बोलाइ र लेखाइमा देखिने हुनाले लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले वर्ण विन्यासमा त्रुटि गर्दछन । यिनै विविध समस्याहरूलाई दृष्टिगत गरी यो लेखले सोही मुताविक अध्ययन एवम् अनुसन्धान कार्य गर्नेछ ।

- क) लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरू के कस्ता छन् ?
- ख) लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरू के कति प्रकारका छन् ?
- ग) लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिका कारणहरू के के हुन् ?

अध्ययनको उद्देश्य

कुनैपनि कार्य सफल र प्रभावकारी बनाउनको लागि निश्चित लक्ष्य र उद्देश्यहरू हुनु आवश्यक हुन्छ । उद्देश्यविना गरिएका कार्य पूर्ण र प्रभावकारी बन्न सक्दैन तसर्थ यस शोधको समस्या कथनको परिधिमा रही समाधान खोज्न निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहने छन् :-

- क) लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरू, त्रुटिका प्रकारहरू तथा त्यसका कारणहरू के कस्ता छन् भनी पत्ता लगाउनु

साहित्य समीक्षा

अनुसन्धानात्मक कार्यको सुरुवात गर्नुभन्दा पूर्व त्यस विषयमा भएका अध्ययनीय कार्यहरू पुस्तक, पत्रपत्रिका, लेख, शोधप्रबन्ध आदिको व्यवस्थित अध्ययन गरी समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । अर्थात् अनुसन्धान गर्न लागिएका समस्यामा आधारित भई पहिले नै तयार गरिएका विभिन्न अनुसन्धान प्रतिवेदन, शोधकार्य र अनुसन्धानमूलक लेखहरूको पुनरावलोकन हो । यस अध्ययनका लागि पूर्वकार्यको समीक्षालाई दुई खण्डमा राखी हेरिएको छ । पहिलो खण्डमा सैद्धान्तिक साहित्यको अध्ययन र दोस्रो खण्डमा सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनको पूर्वकार्य गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक साहित्यको अध्ययन

यस अन्तर्गत त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्तको स्थापना र यसका मान्यताहरूको विकासमा भए गरिएका कामहरूको विश्लेषण गरिने छ।

एस. पिट. कर्डरले इन्ट्रोड्युसिङ एप्लाइड लिङ्गविज्ञान (सन् १९७३) पुस्तकमा त्रुटिलाई भाषा सिकाइको महत्त्वपूर्ण पक्ष मानेका छन्। उनले उक्त पुस्तकमा सिकारूको त्रुटिहरूको व्यवस्थित अध्ययनबाट भाषा सिकाइमा राम्रो समझको विकास सम्भव हुने बताउँदै यसले लक्ष्य, भाषाका स्वरूप र प्रकृति बुझ्नको लागि सहयोग गर्ने उल्लेख गरेका छन्। सिकारूले दोस्रो भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषणले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई सिकाइ रणनीति र प्रगतिको बारेमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने र दोस्रो भाषा सिकाइका समस्याहरूका जानकारी हुने, शिक्षण सामग्री छनोट र निर्माणमा सहयोग मिल्ने चर्चा गरेका छन्। सिकारूहरूले गर्ने भाषिक त्रुटिलाई स्वरूपगत र भाषावैज्ञानिक गरी उनले दुई आधारमा वर्गीकरण गरेका छन्। स्वरूपका आधारमा लोपगत, थपेटगत, क्रमगत र छनोटगत तथा भाषावैज्ञानिक आधारमा उच्चारणगत, हिज्जेगत, रूपरचनागत, व्याकरणिक, शब्दार्थगत र प्रयोगगत भनी वर्गीकरण गरेका छन्। उनको यस पुस्तकको अध्ययनबाट प्रस्तावित लेखमा सैद्धान्तिक पर्याधार निर्माण गर्न र सामग्रीको व्याख्या विश्लेषण गर्नका लागि महत्त्वपूर्ण सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन

यस अन्तर्गत लिम्बू भाषासँग सम्बन्धित रही गरिएका अध्ययन अनुसन्धान र नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गरिने त्रुटि विश्लेषणसँग सम्बन्धित रही गरिएका अध्ययन अनुसन्धानलाई हेरिने छ :

गौखुरी माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक खापुङ्गाहाङ्ग, विष्णुप्रसादले आदिवासी जनजातिको रूपमा लिम्बू जाति भन्ने रचनामा प्रकाशित भए अनुसार नेपालमा बसोबास गर्ने एक मुलावासी किरात समुदाय भित्र पर्ने जाति हो। याक्थुङ र सुब्बा पनि भिनिने लिम्बूहरू पुरानो याक्थुङ लाजे फेदाप (हाल:लिम्बूवान/पल्लो किराँत) राज्यको वा पूर्वी नेपालका पहाडी क्षेत्र र अझ कोसी पूर्व र मेची वारी क्षेत्रका रैथाने हुन। शाब्दिक अर्थमा लिम्बूको नजीकको अर्थ 'धनुर्धारी' हुन आउछ। उनीहरूलाई लिम्बू भाषामा याक्थुङ भनिन्छ। उत्तरमा तिब्बत र दक्षिणमा

भारत बिचको नेपालका ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, भूपा, संखुवासभा, तेह्रथुम, धनकुटा, सुनसरी, मोरङ लगायत सिक्किम, पश्चिम बङ्गाल, कालिम्पोङ देखि भुटानसम्म लिम्बूहरूको थाकथलो हो। मौलिक लिम्बू भाषा, धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज, साहित्य, लिपि र भेषभूषा भएका लिम्बू जाति ३ जिल्लामा बहुल संख्यामा रहेका छन्। यो जाति भारत, बेलायत, हङकङ, बुरुनाई, सिंगापुर लगायत विश्वका विभिन्न ठाउँहरूमा पनि छरिएर स्थायी बसोवास गरिरहेका छन्।

लिम्बूहरूको धार्मिक ग्रन्थ मुन्धुम हो, भने फेदाङमा, साम्बा, येबा र सेवासाबाहरू पुजारी हुन्। मुन्धुममा आधारित किरात धर्म मौलिक धर्म हो भने भाषा, लिपि, साहित्य र संस्कृति हाक्पारे, पालाम, ख्याली, मेरिङ साम्लो, तुम्याहाङ साम्लो, मिक्वा साम्लो, मेखिम साम्लो, केलाङ आदि चिनारीका माध्यमहरू हुन्। त्यस्तै, धार्मिक अनुष्ठान सम्पन्न गर्ने मुख्यतः फेदाङमा, साम्बा, येबा तथा सेवासाबाहरू हुने गर्दछन्। लिपि "सिरिजङ्गा लिपि" हो। सिरिजङ्गा थेवेले यो लिपिको आविष्कार गरेका हुन्। च्याब्रूङ नाच, धान नाच, हाक्पारे गाउँने लिम्बूको मौलिक परम्परा हो।

लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा हुने त्रुटि विश्लेषणका सम्बन्धमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दै आफ्नो शोधपत्रमा तेह्रथुम छथर गाउँपालिकाका डिकबहादुर लिम्बूले नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा सुकुना बहुमुखी क्याम्पस मोरङबाट २०७५ सालमा तयार गर्नु भएको शोधपत्रमा गरिएको त्रुटि विश्लेषणमा लिम्बू विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषामा देखिने भाषिक विचलन खोज्ने र भाषिक त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने उद्देश्य रहेको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध तयार पार्न निगमनात्मक शोध, पद्धति अपनाइएको छ र शोध सर्वेक्षणात्मक रहेको छ। सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय अध्ययन विषयगत पाठहरू, पत्रपत्रिका जस्ता साधनहरू प्रयोग गरिएको छ। यस शोधप्रबन्धमा पाँच अध्याय रहेका छन् अध्याय तीनमा विद्यार्थीहरूद्वारा लिखित नेपाली भाषाको त्रुटि विश्लेषण गरिएको छ। वर्णविन्यासगत विश्लेषण गर्ने क्रममा ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि, 'ब' र 'व' सम्बन्धी त्रुटि, 'श', 'स', 'ष' सम्बन्धी त्रुटि, हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटि, शिरविन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटि र पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्नुका कारणहरू आफ्नो भाषा प्रति आस्था नहुनु, अन्य भाषाको प्रभाव पर्नु, लेख्ने क्षमता नहुनु, व्याकरणिक नियमलाई बेवास्ता गर्नु, जानकारीमा रहेको विषयवस्तु पनि हेल्चेक्नै आदि हुन भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । विद्यार्थीले वाक्य गठनमा भन्दा वर्णविन्यासमा धेरै त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको थियो । यो लेखका लागि सामग्री सङ्कलनका विधि पद्धति, जनसंख्या निर्धारण र नमुना छनोटका सन्दर्भमा त्यति प्रष्ट नभएको र व्याख्या विश्लेषणमा पनि कमी भएको देखिन्छ । स्नातक तहका विद्यार्थीको त्रुटि निराकरण गर्न माध्यमिक तहबाट नै विद्यार्थीको त्रुटि निराकरण गर्दै जानु उपयुक्त हुने भएकाले यो शोधकार्य भन्दा फरक र लिम्बू भाषी विद्यार्थीले गर्ने विशिष्ट त्रुटिलाई विश्लेषण गरिने भएकाले पनि यो अनुसन्धान फरक रहने छ ।

अनुसन्धानको औचित्य र महत्त्व

विश्वव्यापीकरण हुँदै देश तथा विदेशमा नेपाली भाषाको पठनपाठन कार्य भैरहेको छ । नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा, सम्पर्क भाषा, माध्यम भाषा र आम संचारको भाषा हो । विविध भूमिका पूरा गर्ने नेपाली भाषाको प्रयोगमा शुद्धता, मानकता र स्तरीयता हुनु आवश्यक छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विशेष ध्यान नदिएसम्म भाषा त्रुटिहीन र शुद्ध प्रयोगको वातावरण बन्न सक्दैन । विद्यार्थीको भाषा प्रयोगमा समस्या आउँछन् यस्ता समस्याको निराकरणको लागि जबसम्म चुरो फेला पर्दैन तबसम्म समस्या निराकरण गर्न सकिदैन । त्रुटि भाषाको कमजोरी नभई सिकाइको पूर्वाधार पनि हो । विभिन्न जातजातिका मातृभाषाहरूमध्ये दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्न चाहने विद्यार्थीहरूको सख्या बढ्दो क्रममा स्तरीयता प्रदान गर्नको लागि त्रुटि विश्लेषण हुनु जरूरी छ । भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटिको स्वरूप कस्तो छ ? शब्दहरू प्रयोग गर्दा कहाँ र कसरी त्रुटि हुने गर्दछन् ? त्रुटिको प्रकृति कस्तो हुन्छ ? त्रुटि के कारणले भइरहेको छ ? त्यस्ता त्रुटि कस्ता प्रकारका छन् ? भन्ने कुराको जानकारी हुन सकेमात्र शिक्षण सिकाइमा उपयुक्त तरिका अपनाएर त्रुटि निराकरण गर्न सकिनेछ । तेह्रथुम जिल्लाको म्याङलुङ नगरपालिकामा लिम्बूजातिको बाहुल्यता भएको नगरपालिका हो । यहाँका विद्यालयहरूमा लिम्बू मातृभाषा भएका विद्यार्थीको संख्या अत्यधिक छ । उनीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा आफ्नो मातृभाषाको

प्रभाव नेपाली भाषामा परेको हुन्छ । जसले गर्दा नेपाली भाषाको वर्णविन्यासमा त्रुटि हुने गर्दछ । यस्ता त्रुटि कम गर्न भाषिक सिप र सिकाइका क्रियाकलाप निरन्तर आवश्यक छ । त्यसकारण समयमा नै त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गरी भाषामा शुद्धता, सरलता र स्पष्टता ल्याउनको लागि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन हुनु महत्त्वपूर्ण पक्ष ठानिन्छ तर आजसम्म लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि विश्लेषण कसैबाट पनि गरिएको पाइँदैन । यस अवस्थामा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा सिक्दा वर्ण विन्यासमा आइपर्ने कठिनाइ र उनीहरूले गर्न सक्ने त्रुटिहरूलाई कम गर्दै प्रभावकारी भाषा सिकाउन , मनोवैज्ञानिक अध्ययन र भाषिक पृष्ठभूमिको प्रभावलाई दृष्टिगत गर्दै लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा गर्न सक्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू पहिल्याउन र आवश्यक परेमा निर्देशन पनि दिन सकिनेछ । अतः लिम्बू भाषी विद्यार्थीलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने सबै शिक्षकहरूका लागि पनि यो शोध उपयोगी हुन गई भाषा शिक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यो लेख औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

अध्ययनको सीमाङ्कन

शोधको प्रयोजन, समय सीमितता, आर्थिक कठिनाइ, भौगोलिक विकटता, स्रोत साधनको अपर्याप्तता लगायतका विविध कारणका साथै साथै शोधकार्यलाई व्यवस्थित, औचित्यपूर्ण र उपलब्धिपूर्ण बनाउन शोधको सीमा तथा परिसीमाहरू निर्धारण गर्न आवश्यक हुने भएकाले यस अध्ययनको सीमालाई निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ :

- (क) प्रस्तुत अनुसन्धानमा तेह्रथुम जिल्लाको म्याङलुङ नगरपालिका अन्तर्गत संचालित माध्यमिक तह (९-१०) का लिम्बूजातिका मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषामा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिको अध्ययनमा सीमित रहको थियो ।
- (ख) प्रस्तुत अनुसन्धानमा म्याङलुङ नगरपालिकाका लिम्बू विद्यार्थीको बाहुल्यता रहेको भगवती माध्यमिक विद्यालय आम्बुङ्ग, कालिका माध्यमिक विद्यालय जिरिखिम्ती, सरस्वती माध्यमिक विद्यालय तम्फुला, सिंहवाहिनी माध्यमिक विद्यालय म्याङलुङ र नारायण माध्यमिक विद्यालय साब्लामा अध्ययन गरिरहेका पाँच वटा विद्यालयलाई अनुसन्धानमा केन्द्रित गरिएको थियो ।

- (ग) यस अध्ययनमा वर्णविन्यासगत त्रुटि अन्तर्गत द्वस्व र 'दीर्घ' पदयोग र पदवियोग, चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु, हलन्त र 'अजन्त', 'ब' र 'व', 'य' र 'ए', 'ऋ' र 'री', 'क्ष' र 'छ्य', 'ष', 'स', 'श', 'त' र 'ट' को प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको मात्र अध्ययनमा केन्द्रित भई विश्लेषण गरिएको थियो।
- (घ) एस.पि. कर्डरले उल्लेख गरे अनुसार त्रुटिवर्गीकरणका आधारहरूमध्ये यस अनुसन्धानमा भाषावैज्ञानिक आधार अन्तर्गतका हिज्जेगत आधारलाई मात्र त्रुटि विश्लेषणमा उपयोग गरिएको थियो।

अनुसन्धान विधि

गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचामा आधारित रहेर यो अनुसन्धान सम्पन्न गरिएको थियो।

क) अध्ययनमा संलग्न जनसंख्या

प्रस्तुत अनुसन्धानमा तेह्रथुम जिल्लाको म्याङलुङ नगरपालिकाको माध्यमिक तहका कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत उल्लेखित माध्यमिक विद्यालयका सम्पूर्ण लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरू अध्ययनको जनसंख्याको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो।

ख) नमुना छनोट प्रक्रिया

उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिबाट लिम्बू विद्यार्थीको बाहुल्यता रहेको मा.वि. हरू. भगवती मा.वि. आम्बुङ्ग कालिका मा.वि. जिरिखिम्ती र सिंहवाहिनी मा.वि. म्याङलुङ्ग, सरस्वती मा.वि. तम्फुला र नारायण मा.वि. साब्लाका विद्यालयहरूलाई चयन गरिएको थियो। ती विद्यालयहरूमा माध्यमिक तहका कक्षा ९ र १० मा अध्ययन गर्ने लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूमध्ये यादृच्छिक संभावनायुक्त नमुना छनोट विधि अपनाई प्रत्येक विद्यालयबाट २ छात्रा र २ छात्र गरी पाँच वटा विद्यालयबाट चार जनाका दरले कुल २० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा चयन गरिएको थियो।

तथ्याङ्कहरूको स्रोत

अनुसन्धानमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतहरूलाई प्रयोग गरिएको छ।

प्राथमिक स्रोत

विद्यार्थीहरूको लिखित उत्तरपुस्तिका र सम्बन्धित विद्यार्थीहरूसँगको प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त सूचनाहरू स्रोतको रूपमा गरिएको थियो।

द्वितीय स्रोत

अनुसन्धानसँग सम्बन्धित विभिन्न लेख तथा रचनाहरूको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक प्रकाशन,

शोधग्रन्थहरू, अनुसन्धानमूलक लेखरचनाहरू तथा इन्टर नेटका सामग्रीहरू द्वितीयक स्रोतका रूपमा प्रयोग गरिएको थियो।

तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू

तथ्याङ्क संकलनका लागि निम्न साधनहरूको प्रयोग गरिएको थियो, जुन निम्नानुसार रहेको छ:

प्रश्नावलीको उपयोग गरिएको

- अन्तरवार्ता (शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरूसँग आवश्यकता अनुसार) स्कुल र सम्बन्धित व्यक्तिको घरमा गएर लिइएको
- परीक्षा लिइएको

तथ्य संकलन प्रक्रिया

प्रस्तावित शोधमा अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्कहरू संकलनका लागि मूलतः प्रश्नावलीको उपयोग गरिएको थियो। यसका लागि स्वतन्त्र लेखन र निर्देशित लेखन सम्बन्धी एक एक वटा प्रश्नावली बनाई विद्यार्थीहरू उपलब्ध गराई उत्तर लेख्न लगाईएको थियो। साथै आवश्यक तथ्य र सूचनाहरू संकलनका लागि विषय शिक्षक र सम्बन्धित विद्यार्थीहरूसँग पनि अन्तर्वार्ता लिइएको थियो। नमुनामा परेका २० जना विद्यार्थीहरूको घरसम्म पुगेर सुचना सङ्कलन गर्नुका साथै सम्बन्धित विद्यार्थीका अभिभावकहरूसँग अन्तर्वार्ता लिई वहाँहरूको भनाई पनि समावेश गरिएको थियो। जुन निम्नानुसार प्रक्रिया अपनाई तथ्य सङ्कलन गरीएको थियो।

- नमुनामा परेका विद्यालयहरूलाई पूर्वजानकारी गराई सहमति लिईएको थियो।
- नमुना छनोटमा परेका लिम्बू विद्यार्थीहरूको परीक्षा र सम्बन्धित विद्यार्थी तथा विषय शिक्षकको अन्तर्वार्ता लिईएको थियो।
- प्राप्त तथ्यहरूको सङ्कलन र पहिचान पछि सत्यापन, संकेतीकरण, वर्गीकरण र अभिलेखीकरण गरिएको थियो।
- पूर्वनिर्धारित कोटी पद्धतिको अवलम्बन गरी अनुसन्धानात्मक त्रुटिसँग सम्बन्धित विभिन्न महलहरूमा त्रुटिहरूलाई भरिएको थियो।
- प्राप्त त्रुटिहरूलाई आवृत्ति र प्रतिशताङ्क गणना तथा तालिकीकरण गरी तथ्याङ्कहरूको पतिवेदन तयार गरिएको थियो।

व्याख्या विश्लेषण वा अर्थापन पद्धति

अनुसन्धानमा तथ्यहरूको व्याख्या विश्लेषणका लागि मूलतः वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको उपयोग गरियो। व्याख्या विश्लेषणको मूल आधार पाठ विश्लेषण पद्धतिलाई बनाईएको थियो।

तालिका १: विद्यालयमा शिक्षक र विद्यार्थीको सङ्ख्या अनुपात

क्र.सं	विद्यालय को नाम	शिक्षक संख्या	प्रतिशत	विद्यार्थी संख्या	प्रतिशत
१	श्री सिंहवाहिनी मावि म्याङलुङ	१ जना	१५ प्रतिशत	४ जना	२५ प्रतिशत
२	श्री सरस्वती मावि तम्फुला	१ जना	१२ प्रतिशत	४ जना	१७ प्रतिशत
३	श्री कालिका मावि जिरिखिम्ती	१ जना	१० प्रतिशत	४ जना	१३ प्रतिशत
४	श्री भगवती मावि आम्बुङ	१ जना	१८ प्रतिशत	४ जना	१४ प्रतिशत
५	श्री नारायण मावि साब्ला	१ जना	१२ प्रतिशत	४ जना	१९ प्रतिशत

माथिको तालीकाबाट के कुराको निर्णयमा पुग्न सकिन्छ भने सम्बन्धित विद्यालयका शिक्षक र विद्यार्थीलाई फरक फरक प्रश्नावली तयार गरी मुल्याङ्कन गर्दा हरेक विद्यालयका शिक्षक अनुपातमा विद्यार्थीहरूले पनि भाषा सिकाइको क्रममा त्रुटि गर्ने गरिएको पाईएको थियो । जुन विद्यालयमा शिक्षकले नै भाषा सिकाइका क्रममा कमी कमजोरी गरेका थिए त्यही विद्यालयका विद्यार्थीहरूले बढी भाषागत त्रुटि गर्ने गरेको भेटिएको थियो ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

भाषा सिकाइको क्रममा सिकारूहरूले गर्ने गल्ती वा कमजोरीलाई त्रुटि भनिन्छ । भाषिक त्रुटिलाई व्यवहारवादी तथा मनोवादी सम्प्रदायहरूले आ-आफ्नै ढङ्गले चिनाउन खोजेका छन् । संरचनावादीहरूले त्रुटिलाई नकारात्मक कोणबाट हेर्दै सिकारूको कमजोरी ठानेका छन् भने मनोवादीहरूले भाषाको त्रुटिलाई सिकाइको स्वाभाविक प्रक्रिया मानेका छन् । एस.पि. कर्डरले भाषाको त्रुटिलाई सिकाइको सकारात्मक पक्ष भनेका छन् । कर्डरले भाषा सिकाइका क्रममा सिक्ने व्यक्तिहरूले गरेका त्रुटिको अध्ययनबाट उसको त्यस क्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । यसबाट उसले कुन कुन कुरा सिक्न बाँकी छ भन्ने पत्ता लगाउन सकिन्छ भन्दै सिकारूले गरेका त्रुटिहरूको भाषावैज्ञानिक प्रक्रियाबाट वर्णन र वर्गीकरण गरेर सिकारूलाई भाषा सिक्दा आइपरेका समस्याको समेत आँकलन गर्न सकिने कुरा समेत उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै गरी एस.पिट कर्डरले सन् १९६७ मा प्रकाशित "The Significance of learners Errors" भन्ने लेखमा दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा सिकारूले गर्ने गल्ती वा कमजोरीलाई नै त्रुटि विश्लेषणको आधार भनेका छन् (भण्डारी, घिमिरे र नेपाल, २०६८)(५) । भाषाको सिकाइ, स्तर र स्रोत भाषाको प्रयोग गर्ने व्यक्ति र स्तरमा निर्भर हुन्छ

भन्ने अर्को मान्यता पनि रहेको छ । यिनीहरूलाई नै त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार मानिएको छ । पहिलो त्रुटि विश्लेषणका सम्बन्धमा विभिन्न भाषा वैज्ञानिकहरूले विभिन्न ढङ्गले चर्चा परिचर्चा गरेको पाइन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा सिकारूले गर्ने त्रुटिलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा भाषा वैज्ञानिक एस. पि. कर्डर (१९७३:२७७) ले त्रुटिलाई स्वरूपगत र भाषा वैज्ञानिक आधारमा वर्गीकरण गरेका छन् । कर्डरको भाषा वैज्ञानिक आधारमा गरिएको वर्गीकरणलाई शोधपत्रको मूल सैद्धान्तिक पर्याधार मानी तथ्यहरूको व्याख्या विश्लेषण गरी अनुसन्धानकर्ताले ठोस प्रतिवेदन तयार गरेका थिए ।

भाषा वैज्ञानिक आधार

अ) वर्णविन्यासगत

वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिलाई वर्णविन्यास, हिज्जे, वर्तनीगत त्रुटिका रूपमा लिइन्छ । यसका विभिन्न पक्षहरू छन् : द्वस्व-दीर्घसम्बन्धी, शिरविन्दु-चन्द्रविन्दु, ड, न, म को प्रयोग, श, ष, स सम्बन्धी, ब, व तथा

ओ, य, ए, छे -क्ष, ज्ञ र ग्य, ऋ री-रि को प्रयोग, पदयोग र पदवियोग आदिमा सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूलाई लिईएको थियो ।

आ) शब्दरचनागत

शब्द निर्माण वा रचनाका क्षेत्रमा सिकारूले विभिन्न त्रुटिहरू गर्न सक्छन् । जस्तै सहर+इया सहरिया बनाउन जानेको सिकारूले टोल +इया टोलिया बनाएर यस्तो त्रुटि गर्न सक्छ ।

इ) रूपरचनागत त्रुटि

शब्दहरूको रूपायन र व्युत्पादन सम्बन्धी त्रुटिलाई रूपरचनागत त्रुटि भन्ने गरिन्छ । जस्तै सिकारूले पढ्दैनलाई पढ्दैन र जसले लाई, जोले आदि बनाइदिने त्रुटि गरेको पाईन्छ ।

ई) शब्दप्रयोगगत त्रुटि

शब्दलाई सन्दर्भ अनुसार प्रयोग गर्न नजानेर हुने त्रुटिलाई शब्द प्रयोगगत त्रुटि भनिन्छ।

उ) वाक्यगठनगत त्रुटि

कर्ता वा क्रियागत, विशेषण र विशेष्य पदक्रम र वाक्यगत जटिलता आदिबाट देखिने त्रुटिलाई वाक्य गठनगत त्रुटि भनिन्छ।

ऊ) अर्थगत त्रुटि अर्थको अन्विति नमिल्ने तथा प्रयुक्त शब्दहरूमा विरोधाभास र अस्वभाविकता देखिने त्रुटिलाई अर्थगत त्रुटि भनिन्छ। जस्तै: तीन टुक खद्यान्य प्रस्थान गरे।

ए) सङ्कथनगत त्रुटि

वाक्य भन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई सङ्कथनगत त्रुटि भनिन्छ। यस्तो त्रुटिहरू वाक्यान्तरिक नभएर अन्तरवाक्यीय प्रकृतिका हुन्छन्।

ऐ) उच्चारणगत त्रुटि

वर्ण र वर्णहरूको उच्चारण व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भन्ने गरिन्छ।

यसरी हेर्दा एस.पिट.कर्डरको सिद्धान्तअनुसार भाषा वैज्ञानिक आधारभित्र रहेर लिम्बू भाषाका मातृभाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गरिने छ।

अवधारणागत ढाँचा

प्रस्तुत शोधको अवधारणात्मक ढाँचालाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ:

अ) माध्यमिक तहका लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण

आ) त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्त (एस.पिट.कर्डर का अनुसार)

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरू लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली प्रयोगमा गर्ने वर्ण विन्यासगत त्रुटिहरूका प्रकारहरू लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली प्रयोगमा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू हुनुका कारणहरू व्याख्या विश्लेषण हो।

निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई एस.पिट.कर्डरको त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्तअनुसार

पश्चनिर्धारित कोटी पद्धतिका आधारमा त्रुटिको पहिचान, वर्गीकरण र व्याख्यणा विश्लेष गरी निष्कर्ष निकाल्ने कार्य गरिएको छ।

नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको भाषा हो भन्ने लिम्बू भाषा भोटबर्मेली परिवारको भाषा हो। पारिवारिक रूपमा भिन्न भएतापनि यी दुई भाषाका वक्ताहरू बिच सहकार्य युगौयुग देखि हुँदै आएको छ। यी भाषाहरूका व्याकरणिक कोटीहरूमा केही भिन्नता भए पनि केही समानता र केही असमानता रहेको पाईएको छ।

नेपाली भाषा बोल्ने विद्यार्थीहरूका लागि नेपाली भाषा पहिलो भाषा हो भने अन्य भाषा बोल्नेहरूका लागि यो भाषा दोस्रो भाषा हो। दोस्रो भाषी वक्ताहरूलाई नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा स्वत उसको मातृभाषाले असर पुऱ्याउँदछ। नेपाली भाषामा विद्यार्थीहरूबाट विविध पक्षहरूमा अधिकांश रूपमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ। उक्त त्रुटिले अशुद्ध र अशिक्षित व्यक्तिको चिनारी दिने गर्दछ। नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणात्मक कोटीहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा रहेका विविध समस्यालाई समाधान गरी त्रुटि निराकरणका लागि निम्न अनुसारका सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

सुभावहरू

नीतिगत तहका सुभाव

अनु+सम्+धान शब्दबाट बनेको अनुसन्धान शब्दले खोजी गर्नु वा पत्ता लगाउनु वा अन्वेषण गर्नु भन्ने बुझाउँछ। यस अनुसन्धानले विशेष गरी लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिका बारेमा जान्नका लागि केही हद सम्म सहयोग पुऱ्याउँछ। प्रस्तुत अनुसन्धान शोधपत्रमा लिम्बू भाषा सम्बन्धी व्याकरणमा हुने त्रुटिहरू शब्दकोष, ग्रन्थ लगायत अन्य पाठ्य पुस्तकको प्रयोग गरिएको छ। नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो। विभिन्न भाषा भाषीहरूको बिच सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमयको भाषाको रूपमा समेत यस भाषालाई प्रयोग गर्ने गरिन्छ। नेपाली भाषाप्रति आस्था जगाउन र शुद्ध प्रयोग गर्न जरूरी छ। यस अनुसन्धान मार्फत नीतिगत तहको लागि निम्न सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

- हाम्रो देशमा विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म, संस्कृति आदि भए जस्तै भाषामा पनि विविधता पाइन्छ। विविध भाषा रहे पनि हाम्रो देशमा नेपाली भाषाले हरेक क्षेत्रमा प्रसिद्धी पाएको छ। अन्य भाषालाई पनि त्यसै गरी प्राथमिकता दिने नीति निर्माण सरकारी स्तरबाट गर्नु पर्ने देखिन्छ।

- भाषा, लिपि, संस्कार र संस्कृतिको जगेर्ना गर्नु नै मानव अस्तित्वको मूल पहिचान हो भन्ने मान्यतालाई प्राथमिकता दिई नेपाली भाषाका जस्तै लिम्बू भाषामा निर्माण गरीएका विभिन्न किसिमका शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रकाशनमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ।
- नेपाली भाषाको अत्याधिक प्रयोगको कारणले गर्दा कतिपय लिम्बू भाषी बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषा समेत बिर्सन थालिसकेको देखिन्छ। यो समस्यालाई समाधान गर्नका लागि नेपाली भाषा जस्तै लिम्बू भाषालाई पुस्तकहरू प्रकाशन गरी सरकारले निःशुल्क रूपमा विद्यालयहरूमा पठनपाठनको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

अभ्यास तहका सुभाव

अनुसन्धान भन्ने बित्तिकै विभिन्न किसिमका शीर्षकहरूमा आधारित भएर उक्त विषय वस्तुहरूमा खोजी गर्ने कार्य भन्ने बुझिन्छ। शोध तथा अनुसन्धान विभिन्न शीर्षकहरूमा आधारित भएर गरिने हुनाले उक्त अनुसन्धानबाट विभिन्न फाइदा पुग्दछ। भाषा, लिपि, वर्ण, व्याकरण लगायत अन्य विषय शीर्षकहरूमा आधारित भएर शोध तथा अनुसन्धान गरिन्छ। यसबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका विद्यार्थीहरूले बारम्बार गर्ने त्रुटिको बारेमा समस्या समाधान गरेर समाधानको लागि वातावरण तयार गर्न सकिने हुन्छ। त्यसैले तुलनात्मक अध्ययनबाट नेपाली भाषाको सामान्य परिचयका साथै लिम्बू भाषाको उत्पत्ति, भाषा र इतिहास जस्ता पक्षहरूका बारेमा जान्ने अवसर पनि प्राप्त हुन्छ अतः यस सानो अनुसन्धान कार्यबाट अभ्यास तहका लागि निम्न सुभावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

- (क) नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने बालबालिकाहरूमा भाषागत रूपमा अत्यन्तै कमजोरी देखिने भएको हुनाले परिवारका हरेक सदस्यहरूबाट सहयोगको अपेक्षा रहेको देखिन्छ।
- (ख) लिम्बू भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गरी बाल्यकालदेखि नै सुधारको लागि थप बल पुग्ने देखिन्छ, साथसाथै लिम्बू भाषाको व्याकरण, शब्दकोष, ग्रन्थ, मुन्धुम, इतिहास, वेद लगायत अन्य लिम्बू भाषामा नै लिखित विभिन्न किसिमका पाठ्य पुस्तकहरूको अत्यधिक प्रयोग गर्नाले हरेक क्षेत्रमा रहेका तथा उत्पन्न

भएका समस्याहरूको निराकरण सजिलै गर्न सकिने देखिन्छ।

अनुसन्धान तहका सुभाव

नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा भएको हुनाले कतिपय मातृभाषी वक्ताहरूले आफ्नो मातृभाषा नै बिर्सन सक्ने अवस्था रहेको पाइन्छ। त्यसैले लोपोन्मुख मातृभाषाहरूको जगेर्ना गर्नको लागि थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको व्यतिरेकी अध्ययन
- पदसङ्गतिको आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको तुलनात्मक अध्ययन
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा प्रयोग हुने क्रियाहरूको अध्ययन
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा बोल्ने बालबालिकाहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषी वक्ताले गर्ने त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी अध्ययन
- लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन
- लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा (बोल्दा र लेख्दा) गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको अध्ययन गर्न सकिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- लाम्सा, गौतम र अधिकारी, (२०७४) पृ.३५।
- लिम्बू, दिनेश, (२०७६, मंसिर), लोकपाटी न्यूज, मुन्धुम किराँत दर्शन
- वन्धु, चूडामणि, (२०७३), प्रायोगिक भाषा विज्ञान, पृ. २२६
- ढुङ्गेल, र दाहाल, वि.सं. (२०६३) पृष्ठ २२६
- जनगणना, (२०६८). पृष्ठ ६४ देखि ६७
- कडर, एस. पिट. (सन् १९७३). इन्ट्रयोड्युसिङ अफ्लाइड लिङ्गुइस्टिक, हार्मोन्डवर्थ, पेनगुइन बुक्स
- ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद, (२०६३), प्रायोगिक भाषाविज्ञान काठमाण्डौ : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स।

डिकबहादुर लिम्बू (२०७५), छथरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन, शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्र प्रतिवेदन, शिक्षा शास्त्र संकाय, सुकुनाबहुमखी क्याम्पस ईन्द्रपुर मोरङ।

प्रधानध्यापक खापुङहाङ्ग, विष्णुप्रसाद आदिवासी जनजातिको रूपमा लिम्बू जाति भन्ने रचनामा प्रकाशित सामग्री।

भण्डारी, पारसमणि, घिमिरे,तुलसीराम र नेपाल,शक्तिराज (२०६८). प्रयोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम. काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।

लम्साल, रामचन्द्र ,गौतम, वासुदेव र अधिकारी, गणेशराज (२०७४). प्रायोगिक भाषाविज्ञान (चौथो संस्करण). काठमाण्डौ : भुँडी पुराण प्रकाशन।

बन्धु, चूडामणि (२०६३). भाषाविज्ञान . काठमाडौं : साभा प्रकाशन।

ढकाल शान्तीप्रसाद (२०७४) र प्रा.डा.ओभा, रामनाथ प्रायोगिक भाषा विज्ञान पिनाकल र करुधरा पब्लिकेशन।

